

nitàries que proclamava, en una dictadura opressiva, varen tenir una impressió general molt superficial i, sorprenentment, paregu-da entre ells.

Força interessants són les observacions sobre els no-llocs –en terminologia de Marc Augé– i altres espais postmoderns. Després d'analitzar diversos llibres de viatges a no-llocs –d'autors com Julio Cortázar o Josep Maria Espinàs, entre d'altres–, l'autor hi destaca que hi ha un redescobriment de la vida quotidiana dels nostres dies. Si bé són espais despersonalitzats i mancats de la petjada històrica, cadascun d'ells té l'esperit dels nostres dies.

Ja sabem que l'espai i el temps no són realitats naturals, sinó conceptes construïts. I també canviants. Els espais, a través de les plasmacions literàries, ens permeten seguir la densitat significativa que sovint ajuden a concebre i que expressen els personatges i els seus capteniments. La lectura del llibre d'Enric Bou ens ajuda a indagar tot això amb perspicàcia. Potser té raó el pensador nord-americà Fredric Jameson quan diu que la modernitat es va centrar en la idea del temps. Ben mirat, hi ha filòsofs com Bergson, escriptors com Marcel Proust o Guillaume Apollinaire, pintors com Picaso o la parella de Robert i Sònia Delaunay que el situen en un punt central de les seues obres. En canvi, en la postmodernitat l'atenció se centra en l'espai. A més a més, les telecomunicacions i la informàtica han donat lloc a una nova dimensió geogràfica que Manuel Castells denomina «espais dels fluxos». Encara que són diferents dels llocs físics, és on es produeixen molts dels esdeveniments de la vida dels nostres dies. Però això és només un dels flancs del tema que caldria abordar en estudis successius. □

La faula de les cigonyes i la xemeneia

Simona Škrabec

Escrits sobre la guerra

Simone Weil

Traducció d'Anna Berenguer i Isabel Ortega.

Introducció de Maite Larrauri (traduïda per Antoni Fornés).

158 pp., 1997, Alzira, Bromera [2a ed., 2003].

De la Ilíada. Seguit de «L'estil de l'edat mítica» de Hermann Broch

Rachel Bepaloff

Edició, traducció i introducció de Rosa Rius Gatell. Amb escrits de Jean Wahl, Montserrat Jufresa i Fina Birulés.

122 pp., 2012, Palma, Leonard Mun-taner.

Pocs dies abans de marxar cap a Sarajevo, m'arriba la notícia que aquesta primavera a la vall veïna es va cremar l'escola de primària fins als fonaments. Era un d'aquells edificis provisionals, construïts de manera precària i poc es podia fer per salvar-ne res. L'incen-di va ser fortuït; més enllà dels danys mate-rials, no va córrer perill cap vida i tot plegat hauria caigut ràpidament en l'oblit si no fos pel niu de cigonyes que hi havia a dalt de la xemeneia: els pollets estaven a punt de néixer i els pares no els van abandonar.

Tossudament, amb una obstinació inversemblant, la femella i el mascle es rellevaven per fer guàrdia en el niu envoltat de flames —«imagina't», em deien els testimonis, «tot aquell fum, la calor extrema i els dos ocells anant i venint...». I si ara ho explico, si el fet va fer impacte en la memòria popular, és perquè la xemeneia va aguantar dreta i el niu es va omplir feliçment de cigonyes petites, disposades a tornar l'any següent al mateix lloc.

La història és commovedora, cert. Però mentre el cotxe avança per aquella *magistrala* que encara uneix Zagreb amb Belgrad, recta com un tret de pistola, envoltada de camps infinits de moresc i de gira-sols, m'adono que per a mi l'incident casual ja s'ha transformat en una faula al·legòrica. En la gesta dels animalons de bec llarg, hi busco la promesa que la ciutat al peu del mont Igman sigui com un niu salvat de les flames, gràcies al batec alegre de les noves generacions. I ho és, Sarajevo ha resistit. Els carrers escampats per tots els racons d'aquella orografia endimoniada continuen indiscutiblement allí. Res no ha estat realment esborrat, a les amples avingudes d'inspiració socialista —combinades amb els barris desoladors de pisos dormitori—, a la planificació ordenada de les places i palaus del breu regnat austríac i als carrerons entortolligats de la vella ciutat otomana s'hi han afegit ara cases unifamiliars, disposades en terrasses que s'enfilen vertiginosament a dalt dels turons, fugint de la trampa mortal que va suposar viure a la plana durant els anys del setge. El dia a dia s'ha reconstruït, tot i les ferides encara visibles —radicalment visibles— res ni ningú no pot negar que Sarajevo és de nou una ciutat catòlica i bigarrada, un laberint on es perden totes les explicacions prefabricades.

Com comprendre-la? Què es pot llegir per poder intuir si més no alguna raó d'aquesta tossuda presència i la seva capacitat de regeneració? Hi ha dreces ben poc recomanables com podria ser el llibre de Rebecca West publicat el 1941 amb el títol *Anell negre, falcó gris* que encara es reedita com un clàssic per comprendre els Balcans, malgrat les trampes constants amb les quals l'autora transforma hàbilment els llocs comuns en «veritats» inaudites. Així, només arribar a Sarajevo, la narradora britànica s'exclama davant del fet que les dones tapades amb el vel, quan l'aixequen per fer el típic glop de cafè, mostren la seva pell blanca i els cabells rossos —com si això de l'islam fos una qüestió de raça i ens hagués de xocar que no pas tots els musulmans són de pell colrada, diferents de mena...

Les respostes sobre aquesta ciutat, que bull en una activitat frenètica i alhora mostra a cada pas les seqüeles gens cicatritzades, no es troben en cap llibre de viatges, en cap peculiaritat de la regió. Fins i tot els estudis històrics amb tots els seus detalls i fets documentats no bastarien fàcilment per copsar aquesta realitat. És més encara, les explicacions històriques i els testimoniatges sovint han servit en les últimes dècades per corroborar els prejudicis antics i per divulgar la convicció que el polvorí balcànic no té cap solució.

Hi ha, però, una altra porta d'entrada que demana serenitat i la capacitat de pensar el temps en intervals llargs, tan llargs com la memòria compartida ens ho permeti. Per això emprenc el viatge amb dos petits volums que fan possible llegir en català l'estranya coincidència que dues pensadores d'origen jueu —Simone Weil i Rachel Bespaloff— hagin comentat la *Illiada* en francès amb pocs mesos de diferència i

en una escriptura sense reserves, posant-hi tot el seu ésser, tot el seu saber i l'emoció per poder... Per poder fer què, exactament? Totes dues es capbussen dins l'antic poema èpic perquè creuen fermament que allà hi ha d'haver alguna mena de resposta, hi busquen el recer per no rendir-se, per resistir, amb dignitat, uns impactes que les superen i que han suspès tot el món que les havia vist néixer. Llegir Homer al voltant de 1940 no és una lectura plaent i tampoc estrictament erudita, és una lectura dolorosa, que fa mal. El bard cec, allò que no els permetia era precisament d'aclucar els ulls per no adonar-se del que estava passant. És això el que estan fent Weil i Bespaloff, criden a ple pulmó perquè els seus contemporanis s'adonin que Troia crema. No ofereixen cap consol, cap mirada des de l'eternitat impassible que permeti d'endurar l'espectacle. No. La seva lluita per comprendre l'entramat ocult de la realitat que els circumda és dramàtica i em fa pensar en el vol d'aquelles cigonyes desesperades que intentaven no abandonar el niu amenaçat per les flames. I en els dos assaigs es dibuixa certament una mena de fil conductor, s'esbossa una xemeneia ignífuga: necessitem creure en un pilar indestructible, ja que necessitem confiar en el fet que la humanitat sempre es torna a construir damunt les cendres.

La Sarajevo de 1992 no és pas un cas aïllat, no és l'únic urbicidi després de la destrucció de Troia. Quantes ciutats no han estat cremades fins als fonaments, en tot aquest temps? Com afrontar aquesta devastació? Quina moral extreure'n? Una pregunta que se'm planteja és també si la solidaritat de la ciutat de Barcelona amb la ciutat de Sarajevo el 1992, quan l'arena política internacional va quedar petrificada i incapaç de reaccionar, no té a veure

precisament amb l'experiència d'un altre setge cruel, llargament oblidat, soterrat en la memòria traumàtica que tot just ara tornem a recordar: el del 1714.

No hi ha cap lliçó –atenció!– que ens pugui protegir del desencís: Weil i Bespaloff, totes dues, es van llevar la vida –i el seu gest desesperat demostra que la guerra no es va acabar amb cap acord de pau. Les seqüeles perduren, s'incrusten, conseqüentes de dins fins i tot les ments més entrenades. El saber no salva, però les dues lluitadores segurament sabien que en un camp de batalla el destí del propi cos no representa cap paper –el que cal salvar és una altra cosa. Quina?

«La *Iliada* o el Poema de la Força» de Simone Weil forma part del volum editat per Maite Larrauri el 1997 a Bromera amb altres escrits de la filòsofa al voltant de la guerra. Aquest llibre difícilment es pot comentar encara ara en una ressenya perquè ens hem acostumat d'exigir als crítics que parlin només dels llibres acabats de publicar. Tan de bo que la inesborrable actualitat de Sarajevo –que va tenyir de gravetat l'inici del segle XXI a Europa– serveixi per poder rescatar de nou els assaigs de Simone Weil d'algun fons antic. Més trist és el cas de l'altre assaig que ens ocupa, «De la *Iliada*» de Rachel Bespaloff. La seva reflexió és dipositada en un marc treballat amb cura. El volum publicat el 2012 per l'editorial Lleonard Muntaner recupera la introducció de Hermann Broch que va formar part de la primera edició americana el 1947 i ve acompanyat dels estudis de Jean Wahl, de Montserrat Jufresa i de Fina Birulés, a més de la presentació de la traductora Rosa Rius Gatell. Cal constatar també que aquest llibre és l'últim títol de la col·lecció «Traus», dirigida per Arnau Pons, que ha

estat abruptament interrompuda a causa de la publicació del llibre col·lectiu *Escriure després* la tardor de 2012. No vivim, doncs, precisament en un clima que propiciï la mirada crítica i la confrontació amb els assumptes espinosos de cap passat ni de cap present, així que convé mantenir vius i comentats els títols que sí que són capaços de somoure les consciències.

Examinant amb una mica d'atenció aquests dos volums es produeix una tensió inesperada entre dos textos que no formen part del mateix llibre. Aquest frec a frec entre els arguments ens pot ajudar a entrar, crec, en el nucli d'aquesta indagació. Rachel Bepaloff es lamentava que el seu llibre aparegut a Amèrica portés una introducció de Hermann Broch, i s'havia fins i tot proposat d'esmenar-lo un dia. Però no ho va fer, és més, va perdre fins i tot l'energia de corregir la traducció del seu propi assaig i va optar per eliminar, simplement, tots aquells passatges que en anglès no la convencien del tot. Però no és realment la veu de Bepaloff la que xoca frontalment amb Broch: l'autor austríac, si afinem una mica l'orella, escriu en contra de la primera temptativa d'explicar Homer sota les circumstàncies de la màxima gravetat.

«L'estil de l'edat mítica», l'encarnen segons Broch els artistes vells en sentit més literal de la paraula, aquells escriptors o pintors que han arribat a la vellesa. Per això, l'exemple màxim de la poesia moderna que pot aspirar a entrar al «panteó simbòlic de la humanitat» (p. 75) són, segons el seu parer, les últimes escenes del *Faust* de Goethe en què «el vocabulari es redueix a no res» (p. 74) i apareix aquella abstracció que revela l'estructura sintàctica, matemàtica, de la llengua. És a dir que per a Broch, rere la realitat tangible hi ha, tanmateix, lleis que no po-

dem ni entreveure ni expressar, que queden fora de tot abast. El prologuista suggereix que la importància de parlar sobre Homer en la dècada de 1940 es troba en el fet que «el model mític és una cosmogonia i una teogonia governades per *una autoritat suprema* [la cursiva és meua] dotada d'un caràcter tan remot i abstracte que fins i tot els déus han de sotmetre's a les seves ordres» (p. 76). En aquest punt, tant Weil com Bepaloff podien començar a ser llegides per part dels erudits com uns textos desvinculats de les circumstàncies dramàtiques a causa de les quals les pensadores van agafar la ploma. Afegim a l'argumentació també aquest altre passatge: «Ara bé, no és necessari comparar Hitler amb Aquil·les quan comparem la crisi cultural micènica amb la nostra. No cal tornar a insistir en el fet que, per haver perdut la centralitat religiosa, el món present, si més no l'occidental (encara que segurament l'oriental tampoc no n'ha quedat intacte), ha arribat a un estat de completa desintegració dels valors. [...] Els apocalíptics esdeveniments de les darreres dècades no són altra cosa que la conseqüència *inevitable* [sic] d'aquesta dissolució» (p. 83).

Sigui dit de passada que la resposta a aquesta presumpció, la podem trobar en la terrible, irònica i despietada última novel·la de Thomas Bernhard *Els mestres antics* (1985), on aquest altre austríac, conscient de la brutícia que el seu poble havia amagat sota belles catifes, delata i denuncia la hipocresia de l'art fet per perdurar, i mostra de retop com les grans figures són utilitzades per assentar opinions irrevocables i per fomentar oblits. L'ideari de Broch, en canvi, correspon a aquell pensament identificable amb el discurs políticament correcte que esquivava les preguntes incòmodes. I és per

això que el setge de Sarajevo no es pot comprendre amb cap dels seus arguments ben intencionats. Si admetem que només la presència d'una «autoritat suprema» no visible però ferma –com ara les conviccions religioses o els lligams nacionals– pugui pacificar Bòsnia, admetem alhora tots els arguments de la neteja ètnica: només si als Balcans es creen societats hermèticament tancades i homogeneïtzades, podem esperar-hi una pau perdurable. Aquest camí és un atzucac perquè no és possible mai, sota cap circumstància, reduir els homes i les dones a un sol model idealitzat de nació. Encara avui, molts esforços de la comunitat internacional van malauradament en aquesta direcció: s'ha repartit el territori de Bòsnia en una xarxa de «cantons» fragmentats fins a extrem que no tenen res a veure amb l'entesa a la suïssa, sinó que donen més i més arguments a les hostilitats permanents i a la defensa extrema de tot el que és meu.

Una cosa semblant es pot dir de la llengua parlada a Sarajevo. La gent, al carrer, a les botigues, amb aquella seva amabilitat i facilitat de conversa que es troba rarament, m'han donat una alegria immensa. Em deien que jo parlava bé «la nostra llengua». Evitaven la necessitat de prendre partit a favor de cap de les opcions excloents que ara mateix són les úniques vàlides: o parles croat, o serbi, o bosnià –però no pas res d'entremig. Per no haver de pronunciar cap mot proscrit, ni incomodar ningú, la llengua ha esdevingut «nostra» i prou, sense més adjectius.

Però per molt que la gent senti la necessitat íntima de superar les barreres i deixar enrere els encasellaments, la divisió s'aprofundeix i els arguments a favor de l'estricta separació lingüística es multipliquen. La raó no és altra que el convenciment absurd

que una nació només pot ser-ho plenament si no comparteix la seva llengua amb cap altra. I així, a Bòsnia, però també a Croàcia i potser a Sèrbia (no crec que aquest dilema tregui la son als qui estan convençuts de la seva importància), lluiten per imposar la seva denominació exclusiva allà on poden. A l'autopista croata, un cartell a la gasolinera tenia un text idèntic sota la bandera alemanya i repetit també sota l'austriaca. El mateix enunciat imprès dues vegades perquè els croats esperen que mai ningú no posi la descripció en la seva llengua sota les banderetes de serbis o bosnians o montenegrins. Volen l'abreviatura del seu país per a ells només –i totes les lleis europees i els qui defensen les raons comercials els ho respecten. Allò que no veu ningú, però, és que aquest és un argument caduc i que els Balcans tornen a repetir la tàctica equivocada, copien els models que Occident ja ha abandonat com a inservibles. Mai cap polític o lingüista alemany no qüestionaria seriosament la unitat de la seva llengua, la seva cohesió ortogràfica i gramatical per molts parlars i dialectes i diferències de religió i història que hi hagi entre austríacs, alemanys i suïssos. Quantes opcions no té un programa informàtic per revisar textos en anglès, francès o espanyol! Podem trobar-hi matisos que s'adapten a les peculiaritat de regions que van des del Carib fins al Pol Nord, literalment. Però ningú no es planteja que la llengua no sigui una de sola. En el cas de Bòsnia evidentment sí, i –per això m'entretinc una mica més del necessari en aquesta qüestió– en el cas del català també.

Qui ha denunciat el model de la unificació a tot preu és precisament Simone Weil. Com que ella també parla sovint de valors religiosos –un exemple preciós

seria «Aquesta guerra és una guerra de religions»—, sembla que no està lluny de les tesis defensades per Hermann Broch, però els seus postulats no podrien ser més diferents. Weil defensa, com apunta en el seu assaig Fina Birulés, «el Déu de la omniimpotència» (p. 116). Res no pot aturar la «força» que petrifica perquè converteix no només les víctimes, sinó també els perpetradors, en uns éssers amb el cor de suro —com diria Mercè Rodoreda. A aquesta celebració de la violència cega, hi oposa Weil el pensament grec i el missatge de Crist: la capacitat dels febles de conservar la seva dignitat en els moments de les humiliacions més greus i l'obligació dels forts de tenir present que el triomf sempre és efímer. No hi ha res d'estable ni de segur. Però aquest saber antic queda anul·lat sempre de nou perquè la indiferència ens sembla necessària per poder agafar les regnes i manar. El *Faust* de Goethe, poema exemplar segons Broch, és un bon motiu de reflexió sobre aquesta qüestió. Si simplement ens identifiquem amb la seva figura incapaç de cap empatia, l'heroi alemany és una figura esgarrifosa. Però Goethe —és el que vull creure— va voler mostrar amb tota duresa com es transforma el rostre de l'home quan intueix el poder il·limitat.

S'entén, doncs, que Weil i Bepaloff parlin des d'una profunditat que resulta incòmoda per a tots aquells qui estan convençuts que hi ha d'haver una raó última. La tendresa que Bepaloff és capaç de descobrir en els gestos dels personatges homèrics es mostra en la connexió que estableix entre l'Helena grega amb l'Anna Karenina de Tolstoi que també s'enfronta als seus somnis deteriorats. Ens mostra la ingènua fe d'aquestes dones que creien haver pogut abolir el passat i capturar el

futur gràcies a l'amor etern. És a dir que cap de les dues pensadores no ofereix cap consol. Totes dues ens donen arguments per «no recomençar la guerra de Troia». I és el paràgraf inicial d'aquest altre assaig de Weil que conté la sentència clau sobre el setge de Sarajevo: les guerres més dures són les que no tenen cap raó! Ara sí que és possible entendre la font de la brutalitat irracional que mai no explicariem amb les descripcions folklòriques d'una Rebecca West ni amb els arguments solemnes de Hermann Broch. A Sarajevo, no hi havia cap possibilitat de posar-se d'acord perquè d'entrada no se sabia per què es lluitava. Els atacants van posar tota la cura possible per no definir bé els objectius dels seus atacs implacables. Així de simple, així d'esgarrifós: «La importància de la batalla es mesura únicament pels sacrificis que exigeix» (p. 29).

I el país està així encara a l'aguait d'un futur molt incert: el palau del Museu Nacional és tancat per falta de recursos, encara són visibles blocs de pisos bombardejats tapiats maldestrament amb reparacions casolanes, cementiris amb les esteles blanques de les tombes musulmanes que s'estenen entre carrers costeruts, silenciosos i inesborrables, l'ambaixada americana digna d'un Iraq o d'un Afganistan en estat de guerra, una fortalesa blindada. Però una modesta exposició al Museu d'Història tanmateix manté obertes les portes, tot i que les finestres ja no tanquen, l'escala d'accés té totes les plaques de marbre desenganxades i al lavabo la bombeta està fosa: fotos i retalls de diari són simplement enganxats a la paret com en un treball escolar, sense colors llampanants ni pressupost per a cap mena de recurs que produeixi un impacte visual. Però mentre avança la cronologia documental,

costa cada cop més moure's fins a la imatge següent, aixecar la vista fins a la prova següent, i assumir el que explica el paper, per molt que les informacions generalment ja les sabem. L'exposició permet fins i tot de comprendre com funciona el llenguatge: sota una foto, la inscripció indica que els fets van ocórrer en una avinguda on «je djelovao» [funcionava] un franc tirador. El verb és estrany en aquest context perquè s'aplica al funcionament de les màquines (una fàbrica és la que «djeluje» o bé un cotxe). Però un home amb el fusell, pot ser rebaixat a aquesta tasca mecànica? De nou, la llengua corrobora les tesis de Weil i de Bepaloff que avisen com el perill màxim de la violència és la deshumanització: «Un imperi tan fred, tan dur com si fos exercit per la matèria inerta» (Weil, p. 86).

El saber tràgic que aquests dos assaigs reprenen i interpreten amb tanta precisió ens diu que no trobarem mai cap ressort ocult a partir del qual poguéssim ordenar la vida en aquest planeta. Per això Weil parla de la necessitat de trobar un equilibri, de saber mesurar les forces i ser conscients que mai cap victòria no és definitiva i que aquell poder que ara mana, demà podrà ser esclavitzat. Les victòries no porten, doncs, cap immortalitat consoladora, cap insignificant aurèola de glòria, perquè tots els guanyadors obliden que la força només els ha estat prestada. Però alhora és impossible enganyar-se que el prestigi està fet de la indiferència del fort cap al feble i aquesta temptació de l'excés és irresistible. A Bòsnia es va tornar a veure com els joves són sempre capaços de prendre's la guerra com «unes vacances lluny de les obligacions quotidianes» (p. 95): uns joves educats en la pau van torturar, esbatussar, degollar, violar amb la impunitat aparent de sentir-se

lluny de casa seva, en unes vacances amb permís de fer qualsevol cosa —«el perill és aleshores una abstracció, les vides que s'han destruït són com unes joguines trencades» i prou (p. 95).

Els grecs, diu Weil, van tenir prou coratge per no enganyar-se, van comprendre que la guerra no està pas embolcallada de glòria. Aquest grau de lucidesa, de puresa i de simplicitat, la filòsofa també el troba als Evangelis, però el seu esperit «no s'ha transmès a les generacions successives de cristians», avisa. Hem heretat més aviat la capacitat d'«emascarar als nostres propis ulls el rigor del destí, amb l'ajuda de la il·lusió, l'embriaguesa o el fanatisme» (p. 109).

Per tot això, Weil i Bepaloff rellegeixen la *Iliada* posant molta cura de no fer quallar les imatges fragmentades en una narrativa coherent perquè saben que a partir del moment en què la història esdevé Relat, es pot tornar a posar en moviment tot l'engranatge. Cal conservar la distància d'algú que, com Rachel Bepaloff, veu en la *Iliada* una «indefinida sèrie de duels». El 1992, Sarajevo va perdre el seu dret de ser una ciutat construïda amb indefinides escenes quotidianes per esdevenir part de les grans narratives ideades (més aviat) lluny del lloc dels fets. Fins que aquesta èpica —que ha perdut fa temps tot l'esperit grec— no amaini seriosament, l'equilibri serà difícil de restituir. Si aquesta guerra la podem descriure com una guerra religiosa, llavors és només en sentit de l'assaig de Weil: el conflicte d'interessos ha fet oblidar a la gent el missatge que el món és indomable, per això l'única grandesa a la qual es pot aspirar és la virtut gairebé impossible de no menysprear els qui són més dèbils i indefensos, i alhora saber-nos mortals. □